

1

Treed binnen

Beste lezer,

Treed binnen in dit boek.

Een boek geschreven door een musicalacteur en een journalist.

Verdeeld door ons verleden maar verenigd door onze zoektocht.

Wij zijn noch historici, noch wetenschappers, en daarom is dit geen geschiedenisboek of ander wetenschappelijk boek.

Wij hebben vele mensen gesproken, vele plekken bezocht, vele emoties gevoeld en mooie momenten beleefd, en wilden die intense momenten met jullie delen.

Wij verkondigen niet dé waarheid, maar een waarheid die wij hebben beleefd, die wij ervaren hebben, tijdens het maken van de documentaireserie *Bloedbroeders*. Het is de geschiedenis van onze families, de geschiedenis van Turken en Armeniërs, een gemeenschappelijk verdrietig verleden. Juist deze geschiedenis moeten we gebruiken om elkaar beter te begrijpen. De serie en het boek vormen een geheel; het is een lange reis geworden, naar het land van onze ouders, de geschiedenis van onze volken en naar onze beider zielen. Zoals de soefi-mysticus Rumi (1207-1273) ooit zei: 'Kom, kom, wie je ook bent. Zwerver, liefhebber, minnaar van het vuur. Het maakt niet uit, ons huis is geen plaats van wanhoop. Kom, ook al heb je je belofte duizendmaal verbroken. Kom, kom, kom weer.'

Dus kom, treed binnen in dit boek, we nemen je mee op reis.

Het is een boek vol verhalen geworden; van verdriet, van liefde

en van hoop. Maar vooral een boek van menselijkheid en verzoening.

Er wordt gezegd dat er op ieders hart een zwart stipje zit, dat ook wel *Süveyda** wordt genoemd. Ook wel bekend als het puntje van de liefde. Alleen degenen die zonder zonde, wrok en haat leven en met overgave en in puurheid liefhebben kunnen de Süveyda aanraken. Wij hopen dat Turken en Armeniërs na honderd jaar elkaars Süveyda kunnen aanraken...

Ara Halici en Sinan Can

Maart 2015

* Een term uit het soefisme.

Voorwoord

Ece Temelkuran

Al geruime tijd wordt het ondernemen van een reis beschouwd als een eeuwenoud middel om de waarheid te achterhalen. Het idee van 'op onderzoek uitgaan' klinkt negentiende-eeuws in een millennium waar alles slechts een muisklik van ons verwijderd is. Maar wat als het gaat om een wond die al een eeuw oud is? Misschien behoeven oude wonden oude remedies.

Deep Mountain – Across the Armenian Turkish Divide, mijn boek over deze wond van honderd jaar oud, eindigt met een oproep. Nadat ik als 'de Turk' een reis langs de Armeense diaspora had ondernomen en hun verhalen had aangehoord, was het mijn wens dat een Armeen een soortgelijke reis zou afleggen om de achtergrond van 'de onderdrukker' te leren kennen. Het idee was om een nieuwe communicatiemethode te creëren die voorbijging aan de politiek en de terminologie die de weg naar verzoening lijken te blokkeren in plaats van te vergemakkelijken. Ik was dan ook buitengewoon verheugd om Ara en Sinan in mijn tuin in Istanbul te ontmoeten, nadat zij besloten hadden om de wens te vervullen van mensen die geloven in een oplossing. Deze mannen probeerden een weg naar de waarheid te bouwen, onderwijl de confrontatie aangaand met hun tegenstrijdige rollen van 'onderdrukte en onderdrukker'. Zij traden in de voetsporen van hun voorvaderen tijdens hun reis vanuit het moederland Anatolië naar de jonge Armeense staat. De meest uitdagende weg die zij moesten begaan was echter de weg tussen hen zelf. Daarnaast gebruikten zij hun gezonde verstand om de waar-

heid te ontdoen van alle clichés die er over dit onderwerp bestaan. Zij ontdekten drie verschillende wegen die met elkaar verbonden waren. Op deze wegen ondervonden zij verschillende obstakels, zoals hun vijandige historische rollen, emoties en actuele politieke en sociale spanningen. Het zou echter geen avontuur zijn als er niet af en toe een hobbel in de weg zat!

De schijnbaar naïeve en vreedzame pogingen tot verzoening en dialoog kunnen verrassend genoeg rekenen op hevige reacties en boosheid uit verschillende hoeken. Deze wond, die stamt uit 1915, is een van die verschrikkelijke historische gebeurtenissen die de ene natie achterliet met een bloedende wond, en de ander met een ernstige vorm van geheugenverlies. De afgelopen honderd jaar probeerde de onderdrukker op duizend-en-een manieren om te gaan met het schuldgevoel, behalve door een confrontatie aan te gaan met de realiteit en de pijn van de Armeniërs. De Armeniërs, aan de andere kant, probeerden manieren te vinden om met hun wonden om te gaan die soms meer kwaad dan goed deden. Al met al hebben beide partijen al een lange tijd niet met elkaar gesproken, de politieke dialogen daargelaten. Dit is ook de reden waarom de onderneming van Ara en Sinan zo waardevol is. In mijn ogen hebben beide mannen de moed getoond om buiten de bestaande paden te treden en een nieuwe weg te vinden die niet altijd de makkelijkste is.

Ik heb diep respect voor hun geloof in de mensheid.

Bon voyage!

Inleiding

Sinan

Buiten regent het zachtjes en terwijl de herfst nu echt doorzet, begint de lucht steeds grauwer en grijzer te worden. Het past helemaal bij mijn gemoedstoestand. Ieder mens heeft wel eens een moment in zijn leven dat hij of zij voor even van de aardbol wil verdwijnen. Of misschien beter: als een soort illusionist verdwijnen of ontsnappen.

Ongeveer een jaar geleden hadden we een spannend en gewaagd idee bedacht: we zouden een documentaireserie gaan maken over de Turks-Armeense zaak en die in 2015 uitzenden, precies honderd jaar na dato.

De Turks-Armeense zaak? Nou ja, dat is de meest veilige benaming voor deze uiterst gevoelige kwestie. Voor de Armeniërs is het de Armeense genocide, voor de Turken de kwestie van de zogenaamde genocide. Het is een dramatische gebeurtenis uit de geschiedenis van de mensheid, die ervoor heeft gezorgd dat Turken en Armeniërs al bijna honderd jaar lijnrecht tegenover elkaar staan. Aan de ene kant staan de Armeniërs die al een eeuw zeggen dat het een geplande volkerenmoord was. Aan de andere kant staan de Turken, die al honderd jaar de verloren onschuld spelen. De Armeens-Turkse zaak was een onderwerp waar bij mij thuis zelden of nooit over werd gepraat. Sterker nog, ik wist niet eens dat Armeniërs duizenden jaren in Anatolië (het Aziatische deel van Turkije)

hadden gewoond en ik denk dat dat voor veel meer mensen gold. Nadat in 2007 de Turks-Armeense journalist Hrant Dink werd vermoord, zijn heel veel Turken nieuwsgierig geworden naar deze, al honderd jaar durende, vete.

De gedachte achter deze documentaire was om de twee verschillende zienswijzen bij elkaar te brengen. Wat was er nu echt gebeurd een eeuw geleden? En waarom? Het idee: een Armeense en een Turkse journalist samen op reis door Turkije en Armenië, een reis door de geschiedenis en een reis naar de ziel. Het doel: een verhaal dat vanuit verschillende perspectieven verteld zou worden, zodat we meer begrip kunnen kweken voor elkaar en hopelijk ook iets meer empathie voor de ander kunnen krijgen.

Via gemeenschappelijke vrienden leerde ik een Armeense journalist kennen. Hij had erg veel zin in het project en vertrok naar Istanbul, om Turks te leren en om het land beter te leren kennen. Ons plan was gewaagd: vrienden en familie stonden in de rij om ons te waarschuwen voor de mogelijke gevolgen van de documentaire. Levensgevaarlijk vonden ze het, maar wij waren vastbesloten. Als eindredacteur en regisseur werd Kees Schaap erbij gehaald, Kirsten van Alphen zou de research doen, Anja van Oostrom de productie en we hadden zelfs al een stagiaire geregeld, Nikki van den Westen. Mijn Armeense collega vertrok naar Turkije. Helaas maakte hij in Istanbul een aantal nare dingen mee. Toen hij terugkwam, wilde hij onmiddellijk met me afspreken. We spraken af bij een lunchroom op het Mediapark en al heel snel werd het me duidelijk waarom hij snel wilde afspreken. Hij was namelijk bang geworden in Turkije; Turken hadden agressief gereageerd op het onderwerp, zijn familie was faliekant tegen zijn medewerking en hij voelde zich niet meer veilig. Hij wilde dus niet meer meedoen. Toen we afscheid namen, merkte ik dat hij erg opgelucht was, alsof hij maanden met een grote last had rondgelopen. Ik kon en mocht het hem niet kwalijk nemen. Zijn opluchting was echt en begrijpelijk, maar hoe moesten wij nu verder?

We zouden de stekker uit het project kunnen trekken, dat zou mij ook kopzorgen schelen. Kees en ik overlegden lang en besloten om er toch mee door te gaan. We zochten naar een andere Armeniër, een moedige en nieuwsgierige Armeniër die zijn familiegeschiedenis wil onderzoeken. Die de juiste drive heeft en ook nog met een botte Turk wil reizen. En zo veel Armeniërs wonen er niet in Nederland, een handjevol maar, en de meesten daarvan wonen in Almelo. Na vele telefoontjes belde ik op een gegeven moment met de actrice en zangeres Meral Polat. Zij treedt op door het hele land, heeft een groot netwerk en kende vast wat Armeniërs. Meral en ik waren hardop aan het nadenken en op een gegeven moment zei ze: 'Heb je ook aan Ara Halici gedacht?'

'Ara Halici? Die naam heb ik wel eens voorbij zien komen,' zei ik.

'Hij is een musicalster en Armeens,' zei Meral.

'Nee, hij is toch een Turk?' vroeg ik aan Meral.

'Hij is Armeens, dat weet ik zeker,' zei ze kordaat.

Oké, ik had een naam, Ara Halici. Ara de tapijtverkoper/wever, want dat is wat 'Halici' betekent in het Turks. Ik ging meteen googelen. 'Ara Halici, een Nederlandse acteur, zoon van een Armeens gastarbeidersgezin, heeft ook nog tweemaal de prijs voor beste mannelijke hoofdrol in een grote musical gewonnen.' Een musicalster? Nou heb ik niet echt veel met musicals, maar een Turks-Nederlandse cultuurbarbaar met een verfijnde artistieke Armeense Nederlander kon leuk worden. Maar ja, dan moest hij natuurlijk wel tegen mijn botheid kunnen en ook tegen mijn flauwe Turks-Nijmeegse humor. Op internet vond ik een interview. Ara oogde vriendelijk en ontspannen, een sympathieke jongen, maar hij zag er wel uit als een nerd. Hij had een pet op en een grote bril met een zwart montuur. Maar mijn eerste indruk was goed.

Ik was me nog meer aan het verdiepen in Ara toen Kees binnenkwam. Hij had drie namen opgeschreven en de eerste naam die hij noemde was... Ara Halici. Met enige moeite vond ik zijn nummer, maar hij nam de telefoon niet op. Intussen ging mijn research naar

hem verder. Dat researchen had ik zes seizoenen lang voor *Zembla* gedaan, dus dat kun je wel aan mij overlaten. Mijn belangrijkste vragen waren: is hij te vertrouwen en is hij integer? De rest zou ik zelf uitzoeken, ervaren en observeren. Het was eigenlijk ook wel goed dat hij niet meteen opnam, want ik had nog niet bedacht hoe ik hem zou benaderen. Het zou niet slim zijn om te zeggen: 'Hi Ara, je kent me niet, maar we hebben een leuk project verzonnen en je voorganger is ervandoor gegaan omdat hij bang was voor de gevolgen.' Dan zou het een kort gesprek kunnen worden. Nee, ik zou het project beknopt uitleggen en daarna zo snel mogelijk face to face met hem afspreken. Kees zou dan ook bij het gesprek zijn en als we hem geschikt zouden vinden, zouden we hem samen kunnen overhalen, als dat nodig zou zijn.

Mijn gedachten dwalen af naar een bijzonder verhaal. Er is een grote groep Turken die beweren dat Elvis Presley een Turk was. Dit fantastische verhaal gaat terug tot de zestiende eeuw: de slag van Lepanto. Die slag, tussen christelijke staten en het Ottomaanse Rijk, werd verloren door de Ottomanen. Als gevolg daarvan werden ongeveer 400 Turken als slaaf vervoerd naar Amerika. Er wordt al decennialang beweerd dat Elvis Presley een afstammeling was van een van die Turkse slaven.

Toen ik voor de documentaireserie *Uitgezet* naar Afghanistan reisde, zat er een Engelsman naast me in het vliegtuig. Ik dronk earl grey en deze Engelsman vertelde me over de Engelse graaf Charles Grey, naar wie de thee was vernoemd. Graaf Grey was op handelsmissie in Azië en een van zijn medewerkers had de zoon van een hoge Chinese ambtenaar gered van verdrinking. Als dank zou Grey de thee en het recept hebben gekregen. Later las ik dat Charles Grey nooit in Azië was geweest en het hele verhaal had verzonnen.

Onschuldige geschiedvervalsing. Hoe zou het zijn met grote verhalen of gebeurtenissen in de historie? Hoe wordt geschiedenis soms gebruikt, of beter misbruikt, om bijvoorbeeld geweld te rechtvaardigen? En bij de Armeens-Turkse kwestie: wie van de twee partijen doet aan geschiedvervalsing? Of doen ze het allebei?

Het werd langzaam donker en ik pakte mijn tas in. Nog één keer Ara proberen en dan naar huis. Ik toetste zijn nummer in en hij nam op: 'Hallo, met Ara.'

'Goedenavond, je spreekt met Sinan Can, onderzoeksjournalist bij de VARA. Bel ik gelegen?'

Ara

Een doodnormale vrijdag in oktober. Althans, zo leek het te worden.

Achter mijn bureau bij Groen Casting was ik druk bezig met het inplannen van acteurs en actrices voor een commercial. Na dertien jaar op de planken te hebben gestaan, besloot ik het roer om te gooien. Permanent of tijdelijk, daar was ik nog niet over uit maar het eeuwige vuur om het toneel te sieren was gedoofd. En een groots actrice zei altijd tegen mij: 'Nooit stilzitten, Ara.' Dus wat wilde ik nog meer uit het leven halen? Werken bij een castingbureau leek mij een enorme uitdaging. Werken in een vast team, een link met mijn vakgebied en de mogelijkheid om door te groeien tot casting-director. En een geheel nieuw ritme van leven. Niet meer gaan slapen om twee uur 's nachts en uit mijn bed rollen rond een uur of elf in de ochtend, maar de structuur van om acht uur op en rond zes uur weer naar huis. 'Ritme, regelmaat en rust' werd mijn nieuwe credo. Ineens had ik weer tijd voor verjaardagen, etentjes met vrienden of familie en Kerstmis vieren met het gezin. Ik was in tijden niet zo gelukkig.

Ik keek op mijn mobiel en zag dat ik was gebeld door een 035-nummer. Er was niet ingesproken maar mijn nieuwsgierigheid maakte dat ik terugbelde. 'Met de receptie van de VARA, goedemiddag.' De VARA? Dat kan niet kloppen. De receptioniste kon mij niet verder helpen omdat ik niet wist wie mij gebeld had. Ik hing op en liet het rusten. Later, thuis, hoorde ik mijn mobiel trillen op de keukentafel. 'Goedenavond, je spreekt met Sinan Can, onderzoeksjournalist

bij de VARA. Bel ik gelegen?’ Bijna anderhalf uur lang luisterde ik in volle verbazing naar zijn relaas over de documentaire die hij had bedacht en samen met Kees Schaap wilde maken. Of ik interesse zou hebben om zijn counterpart te zijn? Nooit gedacht dat ik nog eens met een bek vol tanden aan de telefoon zou hangen, maar zo geschiedde. Mijn verstand riep ‘néé’, maar er kwam geen geluid over mijn lippen. De seconden van stilte en nadenken leken uren te duren maar uiteindelijk zei ik: ‘Ja, ik zou graag met jullie in gesprek willen en kijken waar dit avontuur ons naartoe leidt.’

Dit telefoontje veranderde mijn leven. Ik nam ontslag bij Groen Casting en werd onderdeel van een geweldig team. Het team van de documentairereeks: *Bloedbroeders*. Een Turkse onderzoeksjournalist en een Armeense musicalacteur, samen op zoek naar de waarheid achter hun gedeelde geschiedenis. Een zoektocht met twee compleet verschillende uitkomsten.

